

## Предраг Коматина

Византолошки институт САНУ, Београд

### Моравски епископ Агатон на Фотијевом сабору 879/880. г.

*Сажетак:* Рад полази од податка о присуству моравској епископа Агатона на Фотијевом сабору 879/80. г. и има за циљ да, у мери у којој је то могуће, одговори на питања која су се у вези са овим податком постављала у досадашњој историографији и изазивала неслагања међу истраживачима. Прихвата се да је Агатонова столица морала бити зависна од Цариградске патријаршије и да се стога налазила у граду Морави, близу ушћа Велике Мораве у Дунав, на тлу данашње Србије, а тада у оквиру Бугарске државе, а не на простору прекодунавске Велике Моравске. На основу подробне анализе списка са потписима архијереја присутних на поменутом Сабору, и уз помоћ доброг познавања епископских notiција Цариградске патријаршије, као и поређењем са списковима архијереја присутних на неким другим саборима, долази се до закључка да је Агатонов ранг морао бити митрополитски, а на основу историјско-терминолошке анализе и поређења архијерејских титула у Цариградској патријаршији и Римској цркви, као и уз помоћ просопографских налаза, до закључка да се податак о *архиепископу АгаѠону* франачких анала из 873. г. односи управо на њега. Даље се разматра опсег његове епархије, као и његов положај архијереја потчињеног цариградском патријарху на тлу независне Бугарске државе и политичка димензија коју је његово деловање могло да има у контексту бурних црквено-политичких дешавања између 870. и 880. г. Такође, скреће се пажња и на питање о утицају који је његова столица у то време могла да има у суседној, од византијске власти зависној, Србији.

*Кључне речи:* Агатон, Морави, Црква у Бугарској, Србија, Фотијев сабор, IX век, црквена организација.

Замах византијске мисионарске политике северно од граница Царства, до кога је дошло у седмој деценији IX века, донео је многе промене и унео нови живот у вековима до тада прилично успаване прилике Подунавља и северних предела Балканског полуострва. Византијска мисија Св. Кирила и Методија у Великој Моравској (863. г), покрштавање Бугарске (864. г) и борба Цариграда и Рима за јурисдикцију над њом (866–870. г) били су догађаји од светско-историјског значаја. У таквим околностима у изворима се јавља један сасвим кратак податак који је већ више од једног века уносио забуну међу истраживачима и реметио сваки јасно формулисан закључак. У питању је потпис *АгаѠона Моравског* (Αγαθῶνος Μωράβων),<sup>1</sup> међу потписима епископа у актима Помесног сабора у Цариграду 879/80. г, тзв. *Фотијевој сабора*, или *Фотијевој лажној сабора*.<sup>2</sup>

Питање убикације Агатонове архијерејске столице — У литератури постоје неслагања како по питању идентификације и убикације његове архијерејске столице, тако и по питању њеног црквеног ранга. Најчешће се прихвата мишљење да је поменути Агатон био епископ *Мораве* у данашњој Србији.<sup>3</sup> Постоји и друго гле-

<sup>1</sup> У издању стоји Αγαθῶνος Μωράβων, в. сл. нап.

<sup>2</sup> *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, ed. J. D. Mansi, Florentia — Venetia 1758–1798, XVII, col. 373D (даље: *Mansi*).

<sup>3</sup> Е. Е. Голубинский, *Краткий очерк православных церквей болгарской, сербской и ромынской*, Москва

диште — да је Агатон био црквени старешина Велике Моравске, као од патријарха Игњатија постављени супарник Св. Методија, који је уживао Фотијеву наклоност.<sup>4</sup> Новијим истраживањима ова потоња хипотеза одлучно је одбачена, а истовремено је показана сва оправданост прве хипотезе, тј. да је у питању црквена столица на подручју данашње Србије.<sup>5</sup> Аргументи да је у то време, тј. 879/80. г, црквени старешина Велике Моравске, са столицом у Сирмију, био Св. Методије (од 869. г), и да је цела његова дијецеза спадала под надлежност Апостолске столице, сасвим су довољан разлог да се одбаци схватање о Агатону као црквеном поглавару Велике Моравске.<sup>6</sup> Агатонов потпис налази се у саборским актима међу потписима архијереја који су суфрагани Цариградске патријаршије и то искључује сваку могућност о његовој повезаности са Великом Моравском, која је, чак и са Св. Методијем као поглаваром, спадала под надлежност Римске цркве.

**Питање Агатоновог архијерејског ранга** — Друго је питање који је ранг поминути Агатон заузимао међу архијерејима — суфраганима цариградског патријарха. Примећено је да се његов потпис у саборским актима налази међу потписима архијереја највишег ранга у Цариградској патријаршији — митрополита и аутокефалних архиепископа, и из тога је извођен закључак о његовом вишем црквеном положају.<sup>7</sup> Сматрам да нема места сумњи у овакав закључак.<sup>8</sup> Списак потписа суфрагана цариградског патријарха почиње потписима архиепископа Кесарије Кападокијске, архиепископа Ефеса и митрополита Ираклије Тракијске. Наредних 27 потписа, почев од митрополита Кизика, закључно са митрополитом Ларисе, припадају митрополитима. Овима следи 16 потписа који припадају аутокефалним архиепископима. Затим долази потпис митрополита Коринта, па аутокефалног архиепископа Помпејопоља, па митрополита Митилине и Родоса, па опет аутокефалног архиепископа Кипселе. Потом долазе потписи архијереја Атине, Навпакта, *Мораве* и Драча, и та целина је овде од највећег значаја. Следећа 23 потписа припадају аутокефалним архиепископима. Потом долази потпис митрополита Солуна, а после њега, па све до краја, јесу потписи обичних епископа.<sup>9</sup> Дакле, потпис *Αγαθωνα Морав-*

1870, 34–36 (даље: Голубинский); F. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, Paris 1926, 233–234; Isti, *The Slavs, Their Early History and Civilization*, Boston 1956, 97, nap. 1, 163–164 (даље: *Slavs*); В. Златарски, *Историја на Българската държава през средните векове*, I–2, София 1927 (=1994) 211–212 (даље: Златарски); *История на България 2, Първа българска държава*, София 1981, 231 (даље: *История*); В. Николова, *Устройство и управление на българската православна църква (IX–XIV век)*, София 1997, 60–61 (даље: Николова).

<sup>4</sup> Ово гледиште чврсто је заступао Е. Honigmann, *Studies in Slavic Church History, B. Un Archevêque Ignatien de Moravie, Rival de St. Méthode, Byz 17* (1944–1945) 163–182 (даље: Honigmann). Истом гледишту су били склони, пре Хонигмана, М. Le Quien, *Oriens Christianus*, I, Parisii 1740, coll. 105A–106A, и J. Hergenröther, *Photius*, II, Regensburg 1867, 632 (даље: Hergenröther).

<sup>5</sup> С. Пириватрић, *Византијска шема Мораве и „Моравије“ Констанијина VII Порфирогенијиа, ЗРВИ 36* (1997) 173–201: 179–180 (даље: Пириватрић).

<sup>6</sup> Dvornik, *Slavs*, 97; Пириватрић, *нав. место*.

<sup>7</sup> Hergenröther, *нав. место*; Honigmann, 166–167; Dvornik, *Slavs*, 97 nap. 1, 163–164; Николова, 60.

<sup>8</sup> Dvornik, *Slavs*, 97, nap. 1, 164.

<sup>9</sup> *Mansi*, XVII, col. 373A–E, 373E sq; прецизан ранг потписаних архијереја реконструисан је на основу епископске нотације Цариградске цркве, бр. 8–9, према издању *Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae*, ed. J. Dargrouzès, Paris 1981, 8.1–12.4, 9.1–556 (даље: *Notitiae*), која, по мом мишљењу, које ћу, надам се, другом приликом изложити, потиче са краја IX века, па је стога бележи стање непосредно после сабора из 879/880. г; В. и издање *Georgii Syprii Descriptio orbis Romani*, ed. H. Gelzer, Lipsiae 1890, 111–1775; Сличну анализу види у Honigmann, 166–167;

Dvornik, *Slavs*, 97, nap. 1, у прилог својој сумњи у употребљивост списка потписа у сврху одређивања вишег ранга *Αγαθωνα Моравског*, наводи да се у њему обични епископи наводе међу архијерејима вишег ранга, и обрнуто. Он наводи примере архијереја Апра, Келцине и Илиона, који се, по његовом мишљењу, као *епископи* наводе међу аутокефалним архиепископима и митрополитима, в. *Mansi*, XVII, col. 373D–E, односно *митрополија* Нове Патре и *аутокефалног архиепископа* Аркадиопоља, који се наводе међу обичним епископима, в. *Mansi*, XVII, col. 376A. Ове примедбе не стоје, пошто је из нотације

ској припада оном делу списка у коме се налазе *искључиво* потписи архијереја вишег црквеног ранга — митрополита и аутокефалних архиепископа. Следствено томе, питање које се сада поставља јесте то који је од ова два ранга припадао *Αἰαῖνον Μορავском* — је ли он био митрополит или аутокефални архиепископ? Његов потпис налази се у оном најнејаснијем делу списка, где су помешани потписи митрополита и аутокефалних архиепископа. Међутим, проблем није нерешив као што изгледа. Треба најпре обратити пажњу на потписе архијереја који се налазе непосредно пре и после потписа *Αἰαῖνον Μορავској*. Видели смо да након 30 потписа митрополита долази 16 потписа аутокефалних архиепископа. После тога почиње нова целина са потписима митрополита, на чијем су челу потписи митрополита Коринта, Митилине и Родоса, па затим долазе потписи архијереја Атине, Навпакта, *Μοραβε* и Драча. Компактност ове целине ремете, дакле, само потписи двојице аутокефалних архиепископа — помпејопољског и кипселског. Лако је приметити да сви поменути архијереји у овој целини — Коринта, Митилине, Родоса, Атине, Навпакта, *Μοραβε* и Драча, као и митрополит Солуна, чијим се потписом завршава одељак са потписима митрополита и аутокефалних архиепископа — долазе из западних, европских области Царства, и да су то области које су све, изузев епархије митилинског и родоског митрополита, до средине VIII века улазиле у састав Римске патријаршије. Чињеница да су они на Сабору 879/80. г. представљали посебну целину је разумљива, пошто је прецизан црквени ранг у јерархији Цариградске патријаршије за сваку од митрополија некад потчињених Риму утврђен тек у време патријарха Николе Мистика (901–907, 912–925).<sup>10</sup> Сви поменути архијереји из ове групе у доба одржавања сабора 879/80. г. били су митрополити.<sup>11</sup> Из тога би се наметао закључак да је и *Αἰαῖνον Μορавски*, такође, био митрополит.

је 8–9 јасно да су архијереји Апра и Келцине имали ранг аутокефалних архиепископа, в. *Notitiae*, 8.79, 122; у истој notiцији Нова Патра, заиста, има митрополитски ранг, *Notitiae*, 8.53, 9.555, међутим, како је то уопште први помен ове архијерејске столице у notiцијама, оправдано је сумњати да је она одмах добила митрополитски ранг а да пре тога није била обична епископија. У овом случају више вере треба поклонити списку потписа на актима сабора из 879/880. г, у којима је архијереј Нове Патре потписан међу обичним епископима, и то након епископа Димитријаде и Језера, који се такође налазе у Тесалији и суфрагани су митрополита Ларисе, в. *Notitiae*, 9.436, 440. Према томе, биће да је епископ Нове Патре у време сабора 879/80. г. још увек био обичан епископ, суфраган митрополита Ларисе, а да је митрополитски положај могао добити након сабора, а пре састављања поменуте notiције 8–9, крајем IX века. Случај Аркадиопоља је једноставан. Постојала су два града са овим именом, један у провинцији Европи, чији архијереј јесте имао ранг аутокефалног архиепископа, в. *Notitiae*, 1.49, 2.52, 3.68, 4.50, 7.58, 8.72 etc, и чији се потпис заиста и налази међу потписима архијереја овог ранга на саборским актима из 879/880. г, в. *Mansi*, XVII, col. 373C (Βασιλίου Αρκαδιουπόλεως), и други, у провинцији Азији, чији је архијереј био обичан епископ, суфраган митрополита Ефеса, в. *Notitiae*, 1.102, 2.118, 3.127, 4.112, 7.141, 9.35 etc, и његов потпис се налази међу потписима обичних епископа у актима поменутог сабора, в. *Mansi*, XVII, col. 376A (Συρρεὼν Αρκαδιουπόλεως); Према томе, једино је Петар *Илијагски* (Πέτρον Ἰλιάδος), архијереј града по имену Ἰλίον (античка Троја), у провинцији Хелеспонт, чији је потпис сачуван међу потписима аутокефалних архиепископа, *Mansi*, XVII, col. 373E, заиста био обичан епископ, суфраган митрополита Кизика, *Notitiae*, 1.140 etc. Међутим, тај један једини случај није довољан да поремети закључак о јерархијској структури анализираних дела списка са потписима архијереја присутних на Сабору.

<sup>10</sup> *Notitiae*, 7, p. 53–55, 270.1–19.

<sup>11</sup> *Коринџиски*, *солунски* и *аџински* митрополити забележени су у notiцији 2, која је настала између 805/806. и краја 814. г, в. *Notitiae*, 2.11, 13, 38; митрополит *Навиакџија* јавља се први пут у notiцији 8–9, в. *Notitiae*, 8.37, 9.446, али уместо митрополита Никопоља, који се први пут јавља у notiцији 4, из прве половине IX века, в. *Notitiae*, 4.489, а који је познат још из аката Седмог васељенског сабора у Nikeји 787. г, в. *Mansi*, XII, col. 994C; архијереј *Родоса* одувек је био митрополит Кикладских острва, в. *Notitiae*, 1.35, 2.34, 4.35 etc; архијереј *Μιτυλιине* био је у почетку аутокефални архиепископ, в. *Notitiae*, 1.51, 2.54, 4.52, али је у време састављања notiције 8–9, крајем IX века, митрополит, в. *Notitiae*, 8.52; до ове промене ранга могло је доћи нешто пре 879. г; митрополит *Драча* познат је такође још из аката Седмог васељенског сабора, в. *Mansi*, XII, col. 994B.

У вези са питањем Агатоновог митрополитског ранга, требало би се осврнути и на још једно питање везано за ову личност. То је питање идентификације *Αἰαθῶνα Моравској* са сабора из 879/80. са *архиепископом Αἰαθῶном* који је новембра 873. г. дошао на двор Лудовика Немачког (836–876) у Регенсбург, као посланик цара Василија I, што је забележено у Аналима Фулде.<sup>12</sup> Дакле, у франачким аналима под 873. г. помиње се извесни грчки *архиепископ Αἰαθῶн*. Он је најчешће идентификован са нашим *Αἰαθῶном Моравским*, мада та идентификација никада није била потврђена и увек је остајала под сенком сумње.<sup>13</sup> Најпре треба разрешити термилошку дилему. Агатон из 873. помиње се у латинском извору као *архиепископ*, а Агатон из 879/80. г. био је *миџрополиџ*. У јерархији Цариградске патријаршије право на почасни наслов *архиепископ*, тј. *џрвој епископ* имали су архијереји различитог ранга. Најпре, тај наслов припадао је самом цариградском патријарху. Потом, припадао је поглаварима аутокефалних цркава, као што су биле Кипарска (од 431), Бугарска (од 880), Српска (од 1219. г). Право на почасни наслов архиепископа имали су и *џрвојресџони миџрополиџи*, тј. митрополити градова који су били главни градови римских *дијецеза*,<sup>14</sup> а то су Кесарија Кападокијска у дијецези Понт и Ефес у дијецези Азији.<sup>15</sup> Коначно, овај наслов припадао је тзв. *ауџокефалним архиепископима*, тј. обичним епископима који су били изузети из надлежности својих митрополита и потчињени директно цариградском патријарху. Насупрот томе, у јерархији Римске цркве, наслов *архиепископ* припадао је сваком *миџрополиџу*, тј. епископу главног града сваке црквене провинције.<sup>16</sup> Онај између ових *архиепископ*, који је столовао у најзначајнијем граду једне веће црквене јединице, која је била састављена из више црквених провинција и најчешће се поклапала са границама једне државе, имао је почасни наслов *примас*.<sup>17</sup> Што се тиче цариградске титуле *ауџокефалној архиепископ*, за њу на Западу није постојао еквивалент. У првој половини IX века не познају је чак ни најученији латински клирици, што се лепо види на примеру Хилдуина, опата париског манастира Светог Дионисија.<sup>18</sup> Тешко је стога поверовати да је овај ранг могао бити познат анонимном састављачу трећег дела Анала манастира Фулде. Најпре ће бити да овај непознати латински клирик на овом месту наслов *архиепископ* употребљава у његовом основном значењу које је било познато на Западу — као еквивалент звању *миџрополиџ* у Цариградској цркви. Према томе, *архиепископ Αἰαθῶн* франачких анала из 873. г. јесте заправо *миџрополиџ Αἰαθῶн*.

Остаје, ипак, још увек отворено питање да ли је овај *миџрополиџ* Агатон из 873. г. идентичан *Αἰαθῶну Моравском* из 879/80, за кога је показано да је тако-

<sup>12</sup> AD 873, ...Mense Novembri Agathon archiepiscopus, Basilii Graecorum imperatoris legatus, ad renovandam pristinam amicitiam cum epistolis et muneribus ad Hludowicum regem Radasbonam venit; quem rex honorifice suscepit et absolvit..., *Annalium Fuldensium*, MGH, Scriptores, I, ed. G. H. Pertz, Hannoverae 1826, 387.23–25;

<sup>13</sup> Да је у питању иста личност сматрао је Hergenröther, 632, као и Голубинскиј, 35–36, и Златарски, 212, а ово гледиште одлучно је заступао и Honigmann, 166–169, 178–180; У ову идентификацију дозу опреза унео је Dvornik, *Slavs*, 97, нап. 1, 163, што прихвата и Пириватрић, 180; Слично мисли и Николова, 60.

<sup>14</sup> Позноримска *дијецеза* састоји се из више *џровинција*.

<sup>15</sup> Архиепископи поменутих градова били су патријаршијски *џзарси* (*викари*) у својим дијецезама, в. V. Laurent, *Le Corpus des Sceaux de l'empire byzantine, tome V: L'Eglise*, Paris 1963, XXVIII–XXIX.

<sup>16</sup> Laurent, *Sceaux*, XXIX.

<sup>17</sup> Тако је архиепископ Кентерберија примас Енглеске, испред архиепископа Јорка; архиепископ Мајнца је примас Немачке, испред архиепископа Келна, Трира, Салцбурга, Бремена, Магдебурга, Прага...

<sup>18</sup> Пишући о рангу црквене столице у Атини у време пре него што ју је патријарх Тарасије (784–806) подигао у степен митрополије, Хилдуин каже да она *ниџи је била џоџчињена друџом, осим џаџријарха, ниџи је џод својом влаџу имала еџскоје зависних џрадова*, в. *Hilduini Sandionysiani abbatiss Passio Sancti Dionysii (Prolegomena)*, PL 106, col. 19B–C. Он, дакле, јасно описује ранг *ауџокефалној архиепископ*, али не зна како да га назове, јер је у римској јерархији тог времена тај ранг био непостојећи и непознат.

ђе био митрополит. Име Агатон, уопште, ретко се јавља међу архијерејима цариградске цркве.<sup>19</sup> Ипак, међу потписима архијереја у актима сабора из 879/80. г, јавља се и потпис још једног Агатона, епископа Керасе, града у Лидији (Ἀγαθῶνος Κερασσηῶν).<sup>20</sup> Овај потпис, међутим, налази се међу потписима обичних епископа, а из епископских notiција је познато да је епископ Керасе у Лидији увек био суфраган митрополита Сарда.<sup>21</sup> Дакле, ако је поменути Агатон из Керасе 879/80. г. био обичан епископ, митрополитски суфраган, тешко је поверовати да је шест година раније могао сам заузимати митрополитски ранг, па онда бити деградиран у степен обичног епископа.<sup>22</sup> Са друге стране, тешко је претпоставити постојање још једног, трећег, Агатона у ово исто време, који би био онај митрополит из 873. г. Према томе, чини се оправданим закључак да су митрополит (*архиепископ*) Агатон из 873. г. и митрополит Αἰάθιον Моравски из 879/80. г. иста личност.

**Митрополија Мораве и питање организације цркве у Бугарској после 870. г** – Сада се тек долази до главног проблема. Морава, чији је митрополит био Агатон, налазила се тада на територији Бугарске државе. Бугари су покрштени 864. г, али је потом настало *дујарско црквено њишање*, тј. сукоб између Рима и Цариграда око јурисдикције над новопокрштеном земљом. Спор је разрешен на Цариградском сабору 870. г, када је одлучено да Бугарска припадне ипак јурисдикцији Цариградске патријаршије. Како се у науци најчешће сматра, цариградски патријарх, по царевом налогу, рукоположио је тада архиепископа Бугарске и неколико епископа. Бугарска црква признала је врховну власт цариградског патријарха, али је добила потпуну унутрашњу самосталност, и њен архиепископ постао је поглавар једне посебне цркве, са вишим рангом од византијских митрополита и архиепископа.<sup>23</sup> Како је онда могуће да је 873. и 879/80. г. посведочено постојање једног митрополита, самим тим и митрополије, зависног у потпуности од цариградског патријарха и цара на територији Бугарске државе и њене, самосталне, цркве?

Овај проблем уочен је и у бугарској историографији.<sup>24</sup> Међутим, сматрам да се корак ка његовом успешном решавању може начинити тек са новим гледиштем о положају и организацији цркве у Бугарској после 870. г, које је у новије време из-

<sup>19</sup> У новом просопографском речнику рановизантијске епохе, чији први део покрива период од 641. до 867. г, наводе се само три личности по имену Ἀγαθῶν: један *анаџнос* и *ноџар* цариградског патријарха на Шестом васељенском сабору 681. г, и двојица монаха са почетка IX века, в. *Prosopographie der mittel-byzantinischen Zeit, 1. Abteilung (641–867)*, Bd. 1, Berlin — New York 1999, pp. 132, 133, 134; познате су још три личности са латинским обликом овог имена, Agatho — добропознати папа с краја VII века (678–681), аквилејски епископ из истог времена, и један угледни римски грађанин с почетка VIII века, в. исто, pp. 129, 130, 131.

<sup>20</sup> *Mansi*, XVII, 376C (као Ἀγαθῶνος Κερασσηῶν). У актима сабора из 869/70. г. не помиње се ниједан архијереј по имену Агатон, в. и Honigmann, 165.

<sup>21</sup> *Notitiae*, 1.166, 2.187, 4.177, 7.215, 9.113.

<sup>22</sup> Претпоставка да је он могао бити митрополит постављен од Игњатија, па да га је онда Фотије деградирао у ранг обичног епископа по свом повратку на патријаршијску столицу 877. г, није одржива, пошто није познато да је Фотије чинио тако нешто између 877. и 879. г. Како је показао Honigmann, 174–178, на Фотијевом сабору 879/80. г. присуствовали су многи архијереји познати са Игњатијевог сабора из 869/70. г, који су задржали свој положај. Присуствовали су му и они које је Фотије сменио, заједно са новима, које је уместо њих поставио, али није познато да је неко од архијереја вишег ранга сменио и послао на столицу нижег ранга у далеки, једва познати, провинцијски градић.

<sup>23</sup> Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959 (=1969) 231; Златарски, 145–147; *История*, 228–232; Николова, 40–41.

<sup>24</sup> Николова, 60–61, држећи се старог схватања да је 870. г. организована аутономна Бугарска архиепископија, закључује да у њен састав ипак није ушла целокупна територија Бугарске државе. Према њој, Агатон је био *један од неколицине епископских византијске илирске цркве, њиховљен у својој области између римској и цариградској јурисдикционој подручја*.

нео В. Гюзелев. Његов закључак јесте да Бугарска црква није добила самосталност после Сабора из 869/70. г, него одлукама Сабора из 879/80. г.<sup>25</sup> Мишљења сам да је овај закључак сасвим оправдан, и у потпуности га прихватам. Овде ћу само скренути пажњу на неколико чињеница на којима се он темељи. Прво: одлуке сабора из 869/70. г. не пружају основу за извођење закључка о успостављању самосталне Бугарске цркве. Напротив, три дана након закључења сабора, 4. марта 870. г, у царској палати, спор између Рима и Цариграда око јурисдикције над Бугарском решен је, арбитражом легата источних патријараха, на следећи начин: *...бујарска земља... сада да се кроз хришћанство врати Цариградској цркви, од које је њајансијом била одвојена.*<sup>26</sup> Дакле, та пресуда успоставила је потпуну власт Цариградске патријаршије над Бугарском, и то је оно што је најзначајније. Друго: на Четвртом заседању *Фотијевој сабора*, 24. децембра 879. г, донета је одлука да цариградски патријарх *убудуће не рукополаже* (епископе) *ниши шаље омофор у Бујарску.*<sup>27</sup> Ово су била права једног црквеног старешине, у којима се огледала његова канонска и пастирска надређеност. Да је Бугарска црква била самостална још од 870. г, цариградски патријарх не би могао да рукополаже њене епископе и шаље им омофор. Видимо, међутим, да је он то чинио све до сабора из 879/80. г. У упутству својим легатима на предстојећем сабору, августа те године, римски папа Јован VIII налаже да захтевају да се патријарх Фотије тог права одрекне.<sup>28</sup> Патријарху Игњатију папа је замерао што то чини још 872/73. г.<sup>29</sup> Дакле, у складу са одлуком арбитраже из 870. г, сва права над црквом у Бугарској припала су цариградском патријарху, и остала су његова привилегија све до супротне одлуке сабора из 879/80. г. На основу тога, цариградски патријарх могао је да организује цркву у Бугарској онако како је то одговарало њему, његовој цркви, а у крајњој линији, и његовом цару. На тај начин Цариградска патријаршија могла је основати и посебну, себи директно потчињену митрополију у западним деловима Бугарске државе, са седиштем у граду Морави, близу ушћа Велике Мораве у Дунав. До тога је дошло, дакле, између 870. и 873. г.

**Границе епархије митрополита Мораве** — Сада се поставља ново питање: које су биле границе епархије овог митрополита Мораве, које су области и градови у њу улазили и који епископи су му били потчињени. Свакако да је она обухватала западне пределе тадашње Бугарске државе, али њене границе не могу бити прецизније одређене. У актима сабора из 879/80. г. и међу потписима обичних епископа налазе се потписи неколицине оних који су највероватније били са подручја тадашње Бугарске државе, пре свега њених југозападних предела. У питању су епи-

<sup>25</sup> В. Гюзелев, *Бележки върху йерархическия статус на Българската църква и нейния върховен предстоител през първия век от покръстването 865–971*, Религија и църква в България, София 1999, 98–107; 99–103; S. Pirivatrić, *Some Notes on the Byzantine-Bulgarian Peace Treaty of 927*, Byzantinoslavica 2 (2008) 40–48: 46.

<sup>26</sup> *...Vicarii Orientalium patriarcharum dixerunt: ...Quapropter Bulgarorum patriam, quam ex Graecorum potestate dudum fuisse et Graecos sacerdotes habuisse comperimus, sanctae Ecclesiae Constantinopolitanae, a qua per paganismum recesserat, nunc per Christianismum restitui iudicamus...*, Anastasii Bibliothecarii Historiae de vitis Romanorum pontificum *Contituatio*, PL 128, col. 1393.

<sup>27</sup> *Ὡς τε μηκέτε εἰς Βουλγαρίαν χειροτονεῖν τὸν Κωνσταντινουπόλεως, μήτε ὠμοφόρον ἀποστέλλειν...*, *Mansi*, XVII, col. 488A.

<sup>28</sup> *...Θέλομεν ἐνώπιον τῆς συνόδου, ἵνα τὸν προρρήθέντα Φώτιον τὸν ἀγιώτατον πατριάρχην παρακαλέσητε μήτε ὠμοφόριον εἰς Βουλγαρίαν ἀποστεῖλαι μήτε χειροτονῆσαι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ*“||· ἐὰν γὰρ τοῦτο ποιῆσῃ, ἐλέγξει αὐτὸν ἔχομεν κανονικῶς..., *Johannis VIII papae epistolae*, MGH, Epistolae VII, Karolini aevi V, Berolini 1927, 189.23–25 (даље: *Epp. Johannis VIII*); у свом одговору на овај захтев када му је он изнесен на сабору 879/80. г, Фотије је одговорио да он није ни имао прилике да то право упражњава након повратка на патријаршијску столицу 877. г, *Mansi*, XVII, col. 417D–E.

<sup>29</sup> *Epp. Johannis VIII*, 278.14–17.

скопи *Гаврило Охридски* (Γαβριήλ Ἀχρίδης) и *Теоклисѝ Тивериојољски* (Θεωκτίστου Τιβεριουπόλεως, Тивериопољ = Струмица).<sup>30</sup> Међутим, поменути градови, тј. Охрид и Струмица, географски су прилично удаљени од средишта епархије у граду Морави, на ушћу Велике Мораве у Дунав. Због тога је тешко рећи да ли су ови градови припадали епархији митрополита Мораве.

Међутим, извесно је да је овој епархији припадао епископ града Београда, који се помиње у једном писму папе Јована VIII бугарском кнезу Михаилу Борису од 16. априла 878. г.<sup>31</sup> Географска близина овог града средишту епархије у граду Морави такав закључак не само да допушта, него га и чини неизбежним.<sup>32</sup> Како се види из поменутог писма, иначе свима нама добро познатог и чувеног, управо због тога што доноси први пут словенско име нашег града — Београд, тадашњи епископ Београда био је Сергије, родом Словен, иначе евнух сумњиве прошлости и карактера. Прво је био свештеник, али га је због многих недела надлежни епископ сменио. Потом је, ипак, *на њрилично недосјојан начин*, постављен за београдског епископа, од стране извесног Георгија, *који себи незаконитио њрисваја име еѝскопѝа*. Папа стога наређује да се Сергије смени са положаја.<sup>33</sup> У овом писму, како се види, помињу се још два епископа. Један, непознатог имена, у чијој је енорији Сергије некада био свештеник, и други, по имену Георгије, који га је посветио за београдског епископа. За првог се не може наслутити где је столовао. Чак ни то што знамо да је Сергије био Словен није ни од какве помоћи. За другог, тј. Георгија, може се, међутим, наслутити да је столовао негде у релативној близини Београда, пошто учествује у рукополагању београдског епископа. У научној литератури се, иначе, најчешће сматрало да је овде у питању сам *архиеѝскопѝ самосѝалне Буѝарске цркве*.<sup>34</sup> Међутим, папа каже да је он присвојио само наслов *еѝскопѝа*, а не архиепископа или митрополита. То што учествује у рукополагању једног епископа није доказ о Георгијевом вишем црквеном рангу, пошто, према црквеним канонима, рукополагање једног епископа морају да изврше два или три епископа из исте епархије, што треба да потврди надлежни митрополит.<sup>35</sup> Пошто је Београд, како је показано, могао да спада само у епархију митрополита Мораве, а то је у то време свакако био Агатон, који се на том положају налази од пре 873. до после 879/80. г, најбоље би било претпоставити да је и поменути Георгије био један од епископа у његовој епархији,<sup>36</sup> мада ни-

<sup>30</sup> *Mansi*, XVII, 373E–376A (у издању: Aciri, dhj), 376B.

<sup>31</sup> *Epp. Johannis VIII*, 58.24–60.31;

<sup>32</sup> Ако у граду Морави постоји митрополит, епископ вишег ранга, природно је да епископ Београда, града у суседству, спада у његову надлежност. Да је Београд спадао у епархију митрополита Мораве, сматра и Златарски, 217.

<sup>33</sup> *...Ceterum gloria vestra sciat, Sergium eunuchum, qui, cum genere Sclavus esset et multis pravitatibus irretitus, sacerdotium per surreptionem optinuit et post etiam super aliis detectus et convictus excessibus, ab episcopo tunc suo depositus fuisse dinoscitur et post indigne satis a Georgio, qui falso sibi episcopi nomen usurpat, ad episcopatum Belogradensem proventus est, apostolorum principum et sanctorum canonum auctoritate, etiam nostri esse sententia decreti depositum, quod tam vobis quam vestre omnium generalitati canonicè patefacimus, ut hi, qui abiciuntur, ab aliis non recipiantur, ne, quod non optamus, simili cum eis pena iudicii teneantur astricti*, *Epp. Johannis VIII*, 60.22–30.

<sup>34</sup> Голубински, 34; Златарски, 216, нап. 3; у сфрагистичком материјалу, заиста, посведочено је постојање једног *Георѝија, архѝеѝскопѝа Буѝарске*; међутим, по сфрагистичким одликама, печат овог архијереја одговара печатима патријарха Фотија, из времена његове друге управе на патријаршијском престолу (877–886), и патријарха Стефана (886–893), в. И. Йорданов, *Корпус на печатите на средновековна България*, Софија 2001, 79–81, па према томе највероватније припада периоду после 880. г.

<sup>35</sup> *Правила ѝравославне цркве с ѝумачењима*, I, прир. Никодим (Милаш), епископ далматински, Нови Сад 1895 (= Београд — Шибеник 2004) ап. 1, I вас. 4.

<sup>36</sup> Да је Георгије био један од епископа у епархији митрополита Мораве, Агатона, сматра и Златарски, 216–217.

је могуће утврдити тачан географски положај његове столице. Папа у овом писму, иако после 870. г. није имао право да одлучује о томе, наређује да се Сергије збаци, док Георгија карактерише као неког ко се незаконито назива епископом. Како се из писма да разазнати, разлог за захтев за Сергијевог смењивања најпре ће бити недостојност његове личности. Питање због чега је папа Георгија сматрао незаконитим епископом остаје без одговора. Могућност да је њега рукоположио цариградски патријарх Игњатије не мора бити једини разлог због кога га је папа могао сматрати незаконитим.<sup>37</sup>

**Митрополија Мораве и политичке прилике** — Имајући у виду контекст времена у ком је деловала Моравска епархија и њен митрополит, јасно је да је то деловање морало имати и одређену политичку димензију. Моравски митрополит био је подложен цариградском патријарху. Налазио се, међутим, на територији бугарске државе. Са друге стране, вршио је дипломатске мисије за византијског цара на далеком франачком двору. Дакле, у питању су врло компликовани црквено-политички односи. То што је митрополит једне епархије у бугарској држави био потчињен цариградском патријарху је јасно, пошто је од 870. г. целокупна црква у Бугарској била саставни део Цариградске патријаршије. Са друге стране, чињеница да се столица и епархија митрополита Мораве налазила на територији бугарске државе не значи и да је она била у служби исте државе. У случају Бугарске између 870. и 880. г. могло би бити управо супротно. У земљи која је дошла под јурисдикцију Цариградске патријаршије деловали су византијски епископи и свештеници. Они су пре могли бити средство ширења утицаја византијског цара у Бугарској, него што би сами могли доћи под утицај бугарског кнеза, дојучерашњег паганина. У таквим околностима постаје разумљиво и то што Агатон, иако поданик бугарског кнеза, одлази у Регенсбург као посланик византијског цара, у новембру 873. г.

**Претензије митрополита Мораве према Србији** — У оквиру политичке димензије деловања моравског митрополита Агатона, требало би размотрити и питање о претензијама које је он седамдесетих година IX века могао имати према територији ондашње Србије, која му је била у непосредном суседству, и утицају који је могао остварити на црквену организацију у њој. Црквене прилике у Србији у то време скоро потпуно су непознате. Постоји, ипак, један извор који баца трачак светлости на њих. То је у науци исто тако добро познато писмо већ помињаног папе Јована VIII упућено маја 873. г. *Montemero duci Sclavorum*, тј. тадашњем српском кнезу Мутимиру.<sup>38</sup> У том кратком писму стоји како у Србији постоје многи свештеници, *слободни и нейосіојани*, који у њу долазе *са свих сїрана*, црквене службе узимају против канона и чине бројне повреде Божјих правила. И све то зато што су *без ѿолаваара* (*cum sint ascephali*). Папа користи такво стање као изговор да саветује српског кнеза да се, *следећи обичају ѿрародийшеља*, настоји *врайиийи* под Панонску дијецезу, и да потражи *ѿасїирску дрижљивосї* од њеног епископа, који је тамо *ѿураво ѿосїављен Божјом милошћу од сїолице блажене ѿосїола Пеїра*, при чему мисли на Св. Методија, кога је 869. г. његов претходник Хадријан II (867–872) поставио за панонског архиепископа у Сирмију.<sup>39</sup>

<sup>37</sup> Златарски, 217; Николова, 52–53.

<sup>38</sup> *Epp. Johannis VIII*, 282.16–30.

<sup>39</sup> (1) *Presbiteri illic absoluti et vagi ex omni loco adventantes quaedam ecclesiastica contra canones officia peragunt, immo numerosa, cum sint ascephali, scelera contra Dei precepta committunt.*

(2) *Quapropter ammonemus te, ut progenitorum tuorum secutus morem quantum potes ad Pannonesium reverti studeas diocesis. Et quia illic iam Deo gratias a sede beati Petri apostoli episcopus ordinatus est, ad ipsius pastorem recurras sollicitudinem, Epp. Johannis VIII*, 282.25–30.



У овом кратком тексту препознаје се неколико чињеница. Прво, у Србији тог времена делује хришћанска црква, постоје црквене институције, тј. *службе*, и свештеници који их заузимају. Међутим, ти свештеници који служе у Србији су *без њо-лава*. То значи да у њој тада не постоји епископ,<sup>40</sup> који би рукополагао свештенике. Свештеници стога у Србију долазе са стране, тј. *са свих страна*, што значи да свештенике који ће служити у Србији рукополажу епископи у суседству. То папи очигледно смета. Његова формулација да они долазе *са свих страна* (ex omni loco) сувише је уопштена. Међутим, чињеница да то папи смета наводи на помисао да међу њима има оних који су рукоположени од стране епископа неке од епархија Цариградске патријаршије. У непосредном суседству Србије налазила се Драчка митрополија, а у време после 870. г. и епархија митрополита Мораве, Агатона. Због тога не изгледа неоснована претпоставка да су неки од свештеника који су тада служили на територији Србије могли бити рукоположени на подручју епархије митрополита Мораве. То би се добро уклопило у контекст царске политике јачања како државног тако и црквеног утицаја Византије на Балкану у време владавине цара Василија I (867–886), политике која је 870. г. однела победу над Римском црквом у борби за јурисдикцију над Бугарском, а која је са друге стране донела снажан повратак византијског политичког утицаја на јадранску обалу и у словенске земље њеног залеђа након 867. г.<sup>41</sup> Сплет ових околности, тј. непосредна власт цариградског патријарха над митрополитом Мораве и снажнија врховна власт византијског цара над српским кнезом, могли су за резултат имати појаву свештеника рукоположених у епархији митрополита Мораве, као представника византијске цркве, на тлу ондашње Србије.<sup>42</sup> Свакако је било у интересу црквене политике византијског цара и патријарха да ова земља, најистуренија према Западу, а без епископске организације, у доба сталних сукоба око јурисдикције са Римом, буде у чвршћим везама са Цариградом.

<sup>40</sup> Занимљиво је то што и Порфиригенит пише како је цар Ираклије (610–641) пократио Србе, доводећи им *свешћенике* из Рима, при чему епископе не помиње (...ὁὐὸς ὁ βασιλεὺς προεβύτας ἀπὸ Ῥώμης ἀγαγὼν ἐβῆττισεν..., *Constantini Porphyrogeneti De administrando Imperio*, I, edd. Gy. Moravcsik — R. J. H. Jenkins, Washington 1967, 32.27–29 (даље: *DAI*, I); када, међутим, говори о покрштавању Хрвата, Порфиригенит наводи како је исти цар Ираклије *послао и довео из Рима свешћенике и од њих начинио архиепископа и епископа и свешћенике и ђаконе, и Хрваите њократио*, *DAI*, I, 31.21–24.

<sup>41</sup> Процес обнове византијске власти на источној обали Јадрана и над Јужним Словенима у њеном залеђу најбоље разматра Б. Ферјанчић, *Василије I и обнова византијске власти у IX веку*, *ЗРВИ* 36 (1997) 9–30.

<sup>42</sup> Овде је важно истаћи да могућност деловања свештеника посвећених на територији митрополита Мораве на тлу Србије седамдесетих година IX века не би требало доводити у везу са Порфиригенитовом вешћу о покрштавању Јужних Словена јадранског залеђа у време цара Василија I, *DAI*, I, 29.70–84; *Theophannes Continuatus*, ed. Imm. Bekker, Bonn 1838, 291.8–292.6, нити га уопште посматрати као мисионарско деловање византијске цркве уперено на евангелизацију Срба, како чини Т. Живковић, *Црквена организација у српским земљама (Рани средњи век)*, Београд 2004, 163; Српска средина упознала се са хришћанством већ раније, и то не непосредним учешћем цариградске цркве, какав је био случај у великим мисијама покрштавања шездесетих година IX века, већ кроз један дуготрајан процес за који заслуге припадају и византијским утицајима и римској цркви, и утицају романских градова на источној обали Јадрана, као и староседелачког романског становништва у унутрашњости. В. Љ. Максимовић, *Покрштавање Срба и Хрваита*, *ЗРВИ* 35 (1996) 155–174; 163; Успомену на улогу Рима у покрштавању Срба и Хрвата чува Порфиригенит, *DAI*, I, 31.21–24; 32.27–29; У српској црквеној терминологији уочавају се бројни латински утицаји, Максимовић, *истио*. На латинске тј. романске утицаје, преваходно на основу топономастичке грађе, указује А. Лома, *Сушелица — њононамастички ѡраѡви лажинској хришћанској у унутрашњости ѡреднемањине Србије*, *Историјски гласник* 1–2 (1987) 7–28; Исти, *Рани слојеве хришћанских ѡјојонима на сѡаросрпском ѡлу*, *Ономатолошки прилози* 11 (1990) 1–18; О утицајима староседелачког романског становништва на појаву хришћанских традиција код Јужних Словена в. Исти, *Сушелица*, 7–28: 21 и даље; Isti, *Podunavska prapostojbina Slovena: legenda ili istorijska realnost*, *Južnoslovenski filolog* 49 (1993) 187–220: 208–212.

Епилог — Након одлука Цариградског сабора из 879/80. г, којима се цариградски патријарх одриче својих врховних права над Бугарском, основана је самостална црква на територији Бугарске државе, са архиепископом на челу. У њен састав ушла је и епархија митрополита Мораве. У оквиру самосталне Бугарске цркве, столица у Морави изгубила је свој митрополитски ранг и изједначена је са свим осталим епископијама, што се види из прве повеље Охридској архиепископији цара Василија II из 1019. г. Тада већ њено средиште није више било у граду Морави, него је премештено у оближњи град Браничево.<sup>43</sup> У XV веку средиште ове црквене јединице премештено је у тада нови српски престони град, Смедерево. Данас, њена наследница јесте Епархија Браничевска Српске православне цркве. Што се тиче самог Агатона, он се више не помиње у изворима након сабора из 879/80. г.

*Abstractum:* The start-point of this paper is the fact that Agathon, *the bishop of Morava* was present at the so-called Photian synod of 879/80 AD. Starting with that, the final goal of this paper is to answer, as far as it is possible, to the questions which are posed in historiography concerning that fact, and which caused divided opinions among the researchers. It is accepted that Agathon's See was under the jurisdiction of the patriarch of Constantinople, and that that see was at the Morava town, near the confluence of the Velika Morava and the Danube river, in present-day Serbia, but in the then Bulgarian state, and not in transdanubian Great Moravia. On the basis of detailed analysis of the list of signatures of prelates present at the above-mentioned Synod, and helped by well knowing of the Notitiae episcopatum of the Constantinopolitan Patriarchate, and by comparison with lists of prelates present at some other synods, it is concluded that Agathon must have had a rank of a metropolitan, and on the basis of a historical-terminological analysis and comparison of titles of prelates within the Constantinopolitan Patriarchate and the Roman Church, and with the help of prosopographical findings, it is assumed that data from the Frankish annals about *archbishop Agathon* in 873 AD concern this very person. Further, it is discussed about the extension of his ecclesiastical province, as well as about his position being a prelate subordinated to the patriarch of Constantinople within the borders of an independent Bulgarian state, and political dimension of his work in context of turbulent ecclesiastical and political events during the decade from 870 to 880. Also, it is pointed that his See could have had at that time some influence in neighbouring country of Serbia, than dependent of Byzantine control.

*Key words:* Agathon, Morava, Church in Bulgaria, Serbia, Photian Synod, IX century, Ecclesiastical organization.

<sup>43</sup> H. Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümverzeichnisse der orientalischen Kirche*, II, BZ 2 (1893) 22–72: 43.17–20.